

УДК 81' 367.623.161.2.09

СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ-ОКАЗІОНАЛІЗМИ У РОМАНІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО "ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ"

Мітрохина Л.М., Мирошник Т.М.

*Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського,
м. Сімферополь, Україна*

У статті розглядаються особливості функціонування складних прикметників-неологізмів у творі П. Загребельного.

Ключові слова: складні прикметники - okazіоналізми, неологізми, стилістичний засіб, авторські новоствори

Актуальність. Пріоритетним напрямком сучасного мовознавства є дослідження мови письменників, публіцистів, культурних діячів тощо. Надмірна увага до мови творів художньої літератури спричинена тим, що у них повномірно зображена національна мова. На жаль, таких досліджень нараховано одиниці, і, як правило, вони не в повному обсязі розкривають проблему дослідження.

На сучасному етапі становлення лінгвостилістики помітно підвищився інтерес мовознавців до проблеми семантико-стилістичних особливостей складних прикметників як авторських неологізмів.

Постановка проблеми. Творчість Павла Загребельного належить до класичних здобутків української літератури. Його можна вважати найкращим творцем популярних в Україні історичних романів ХХ століття. Своєрідність ідиостилію П. Загребельного полягає в широкому використанні складних прикметників, зокрема створенні власних моделей.

Метою статті є виявлення особливостей функціонування складних прикметників-оказіоналізмів у творі П. Загребельного. джерелом фактичного матеріалу дослідження послужила мова роману Тисячолітній Миколай.

Матеріалом аналізу стала картотека складних прикметників загальною кількістю 716 карток (з них понад 70 неологізмів), укладена шляхом суцільної вибірки.

Малодосліджені неологізми як засіб створення експресивності, як типовий показник авторського стилю. Цю проблему досліджували Брагіна А., Намітокова Р., Котелева Н. та ін.

У процесі розвитку суспільства з'являються нові предмети, поняття, явища, процеси, які потребують позначення, таким чином утворюючи нові слова- неологізми. Кожне слово нашої мови має свій початок, тобто колись його вважали неологізмом. Для певного періоду часу характерні свої неологізми. Так, наприклад, на початку ХХ століття ними в українській мові були лексеми *гуртожиток, космодрум, океанавт, генотип, місяцехід*.

Отже, неологізми — це слова або словосполучення, які виникають у мові для позначення нових предметів, явищ і в стилістичному відношенні відзначаються

новизною та свіжістю [1, с.89]. Вони є найшвидшою і найефективнішою реакцією мови на когнітивну і комунікативну потреби суспільства. Оскільки неологізми є категорією історичною, їхня належність до пасивної лексики тимчасова. Вони сприймаються як нові слова доти, поки поняття, які називають, не стають загальнозживаними, і тоді ми їх не сприймаємо як неологізми.

Створення неологізмів потрібне лише тоді, коли є необхідність у виконанні називної або художньо-зображальної функції. Коли такої потреби немає, новотворення зайве і позбавлене ймовірності закріпитися в лексичному складі мови. У зв'язку з функціонуванням тільки в межах твору, в який уведено, неологізми не втрачають свого образного відтінку новизни, зберігають своє експресивне забарвлення. Якщо мовні неологізми використовуються у всіх сферах суспільства, то індивідуально-авторські використовуються лише як цитата.

Неологізми – категорія історична змінна, один з розрядів пасивного словника, тобто це одиниці, які ще не встигли ввійти до активного слововжитку [4, с. 377].

Проте якщо вони пов'язані з суспільно важливим явищем, то можуть стати його назвою і потрапити до активної лексики, наприклад, у П. Тичини: „*Ударте у мідь, обезхмарте!*”- ужито неологізм *обезхмарте*. У „Словнику української мови” ця лексема подається уже як власне українське слово [3, с. 222].

П. Загребельний у своїх творах створив велику кількість новотворів, поєднавши насправді несумісні за змістом основи для того, щоб подати повну і яскраву характеристику предметів, явищ, людей.

У художній літературі роль прикметників загальновідома: вони надають тексту різнобарвності, з неповторним художнім відображенням дійсності, що не властиво, наприклад, науковому стилю. Використання складних прикметників є традиційним для української літератури XVIII-XIX століть.

Вони є своєрідним стилістичним засобом – складним епітетом, який стає прикрасою мови і виконує номінативну функцію, збагачуючи таким чином словниковий запас мови.

Завдяки складним прикметникам підтримувався той високий поетичний стиль, що був пов'язаний з церковно-книжною традицією, з поезикою класицизму. Здебільшого, вони самі по собі незалежно від будь-якого іншого художнього навантаження створюють „високість стилю” [5, с. 77].

Індивідуально – авторські неологізми П. Загребельного незвичні, їхня випадковість примушує читача звернути увагу на слово, прислухатися до його мелодики, змісту, відчути за ним думку автора. Окрім загальної функції, створення експресивності, складні прикметники-оказіоналізми одночасно несуть й інформаційно-називну функцію, називаючи більш економним способом те, що виражають атрибутивні словосполучення, які стоять за ними: *тисячогруде* /зітхання / (зітхання тисячі грудей), *безжально-гострий* /язик/ (язик, що різже гостро і безжально), *болючо-солодкий* /спогад/ (спогад солодкий, але про нього боляче згадувати) тощо.

У романі „Тисячолітній Миколай” переважають авторські новотвори, вжиті в переносному значенні, наприклад:

1) для позначення негативної характеристики: *безмежно-широка* /фізіономія/, *довірко-присутна* /людина/;

2) призначені для посилення живописово-художньої властивості мови: *безсоромно-ніжна* /рука/, *буйнотіла* /жона/;

3) підкреслюють семантику слова, виступають метафорою: *гріховно-ароматний /плід/, злочинно-повільний /поїзд/*;

4) для підсилення властивостей мови, виступають художніми епітетами: *всезнищувальна /хвиля/, нестерпно-сліпуча /блискавиця/*;

У прямому значенні нараховуємо шістнадцять складних прикметників, наприклад: *довірений-перевірений /виконавець/, класично-одеське /знизування/*.

Експресивність неологізмів посилюється за рахунок їхньої метафоричності, яку можна вважати другою функцією, наприклад: *пухкопечий /соловей/, безпомічно-безпорадна /земля/, благородно-прозора /іюрна/, відповідально-безвідповідальна /позиція/*.

Третьою функцією авторських складних прикметників є їх „іронічна високість” там, де текст викликає у читача зворотню реакцію, наприклад: *довірливо-присутна /людина/, наївно-злуцальницьке /запитання/, осоружно-безсоромна /Олька/*.

Різноманітності функцій складних прикметників у художній мові сприяє розвинена система словоскладання в українській мові. Ось чому питання про традиції і новаторство у створенні й функціонуванні даного типу новостворень потребує виявлення найбільш характерних структурно-семантичних типів їх творення. Якщо врахувати, що в складному слові один із компонентів може бути основою, яка співвідноситься з відповідними частинами мови, то словотвірну класифікацію різних типів складних прикметників можна створити з урахуванням цієї опорної основи.

1) Першу і найбільшу групу складають неологізми, які утворилися шляхом поєднання двох прикметників, наприклад: *зневажливо-золотий /голос/, любострасно-жорстоке /веління/, наївно-недоросла /душа/*. Поряд із звичайними двохкомпонентними утвореннями можливі і утворення із більшої кількості основ (*канадсько-російсько-козацька /суміш/*).

2) Складні прикметники утворені додаванням до прикметника діеприкметника, наприклад: *летючо-неіснуюча /Юлія/, спекулянтсько-зобичницький /нальот/, інтелігентсько-мовчазне /обурення/*.

Складні прикметники подібного структурного типу фіксуються також у літературі XVIII століття. Цей словотвірний тип використовується і в терміноутворенні.

3) Оказіоналізми з опорним компонентом – іменником, наприклад: *багрянородна /Анна/, буйнотіла /жона/, пухкопечий /соловей/, трупоголовий /генерал/*.

Висновки. Залежно від типів ознаки, що лежить в основі семантики слова, можна виділити такі групи складних прикметників неологізмів:

1) Найчисленнішу групу складають новотвори, що характеризують абстрактні поняття (25 уживань), наприклад: *благопотребний /воздух/, болючо-солодкий /спогад/, законно-могоричева /гордість/, зрадницько-фашистське /життя/, неприродно-безмежне /відчуття/*.

2) Друге місце займають авторські новотвори, які П. Загребельний використовує для зображення зовнішньої характеристики людини (12 уживань), наприклад: *відчасно-ніжсна /Оксана/, звабливо-гала /рука/, м'яко-кругла /мама/, виріжково-пишна /Шалажека/*.

3) Група, що характеризує внутрішній портрет героя, нараховує 9 випадків уживання, наприклад: *безжально-гострий /язик/, довірливо-присутна /людина/, зневажливо-золотий /голос/, осоружно-безсоромна /Олька/*.

4) Четвертою за частотністю є група неологізмів на позначення кольору (7 уживань), наприклад: *звбливо-синя* /лінія/, *золотисто-смаглявий* /плід/, *пронизливо-блакитне* /небо/, *примарливо-синя* /башня/.

5) Група прикметників, які описують зовнішню характеристику рослин, тварин та предметів (5 уживань), наприклад: *гріховно-ароматний* /плід/, *настішкувато-сумна* /частівка/, *пуккєплечий* /соловей/.

6) Авторські новотвори, що моделюють пейзажні та побутові картини (4 вживання), наприклад: *безпам'ятно-безпорадна* /земля/, *примітивно-конечна* /конструкція/, *тужливо-пустельний* /стен/, *загадково-прекрасний* /„Зінгер”/.

По одному випадку вживань нараховують групи:

7) що позначають якість предмета (*злочинно-повільний* /поїзд/);

8) соціальні поняття (*канадсько-російсько-козацька* /суміш/) тощо.

У сучасній літературі створення авторських прикметників - композитів і їхнє використання протікають у річищі української поетичної традиції. Прикметники - композити залишаються перевіреним засобом образної системи мови, який зазвичай виступає в ролі складного епітета в художньому тексті, формує складні художні образи, які характеризують індивідуальну мовну манеру П. Загребельного.

Список літератури

1. Волох О., Чемерисов М., Чернов С. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1976. – 373 с.
2. Загребельний П.А. Тисячолітній Миколай.– Харків: Фоліо, 2001
3. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: Підручник. - К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 336 с.
4. Енциклопедія “Українська мова”. -- К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – 750 с.
5. Намитокова Р.Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект.– Ростов Н/Д: Из-во Рост. Ун-та, 1986. – 145 с.

Митрохина Л.М., Мирошник Т.М. СЛОЖНЫЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ - ОКАЗИОНАЛИЗМЫ В РОМАНЕ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО "ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ"

В статье рассматриваются особенности функционирования сложных прилагательных- окказионализмов в произведении П. Загребельного.

Ключевые слова: сложные прилагательные-окказионализмы, неологизмы, стилистический прием, авторские новообразования

Mitrokhina L.M., Miroshnik T.M. THE PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF COMPOUND ADJECTIVES NEOLOGISMS – IN PAVLO ZAGREBELNEY, WORKS

The article observes the peculiarities of the functioning of compound adjectives neologisms – in Pavlo Zagrebeleney, works.

Key words: Compound adjectives, neologisms, stylistic ways, author's new formations

Поступила до редакції 22.02.2007 г.